

FATİH SULTAN MEHMED DÖNEMİ BANİSİ: RUM MEHMED PAŞA'NIN YAPILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Göksu Özden ÖNER
Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
goksuoner@hacettepe.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-9226-1600

<i>Atıf</i>	Öner, G. Ö. (2022). Fatih Sultan Mehmed Dönemi Banisi: Rum Mehmed Paşa'nın Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme. The Turkish Online Journal of Design Art and Communication, 12 (4), 982-993.
-------------	---

ÖZ

Fatih Dönemi vezirlerinden Rum Mehmed Paşa'nın geçmişi hakkında kesin bir bilgi bulunmamakta, dönem kaynaklarında birbirinden farklı malumatlara yer verilmektedir. Hakkında en yaygın söylem; zulüm eden bir vezir olduğu üzerinedir ki tartışmalı siyasi kimliği tarih yazınında bu söylem üzerine inşa edilmiştir. Rum Mehmed Paşa kısa süreli siyasi yaşamında, Osmanlı Mimarlığının gelişim evresinde azımsanamayacak değere sahip olan yapıların baniliğini üstlenmiştir. Fatih dönemi vezirlerinden Mahmud Paşa ve İshak Paşa'nın ardından en çok vakfiyeye sahip olan vezirdir. Üsküdar, Tire ve Bademiye'de olmak üzere üç cami, üç hamam, üç medrese, imaret, çarşı, bedestenler ve bir su kemerinin baniliğini üstlendiği bilinmektedir. Söz konusu yapılardan Üsküdar'da inşa edilen Rum Mehmed Paşa Cami ve Türbesi, Tire'de ismini taşıyan cami ve türbe, Üsküdar'daki külliyesine gelir sağlaması için inşa edilen Manisa Bedesteni 15. yüzyıldan günümüze ulaşan yapılarıdır. Ancak Rum Mehmed Paşa halka ihanetle kayda geçen siyasi hayatında *menna'in lilhayr*, hayır engelleyici olarak anılmıştır. Bu bağlamda bani kimliği ihtilafli siyasi aktörlüğünün gölgesinde kalmaktadır. Bu çalışmada, Fatih döneminin hayır bilmezliği ile tenkit edilmiş vezirinin eserlerine yer verilmektedir. Çalışma; Rum Mehmed Paşa'nın inşasını üstlendiği ve günümüze ulaşabilen yapılarına odaklanmakta, söz konusu yapıların plan, kurulum ve tezyinatı ele alınmaktadır. Çalışma sonunda; Rum Mehmed Paşa'nın ulaşılabilen/erişilebilen tartışmalı yaşam öyküsünün yol göstericiliğinde; yapı ve siyasi kimlik arasındaki bağ tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rum Mehmed Paşa, Mimari, Osmanlı Mimarisi, Bani.

THE PATRON OF THE PERIOD OF MEHMED THE CONQUEROR: AN EVALUATION ON THE STRUCTURES OF RUM MEHMED PASHA

ABSTRACT

There is no definite information about the origin of Rum Mehmed Pasha, one of the viziers of the Fatih Period, and different information is given in the sources of the period. The most common discourse about him is that he was a cruel vizier, and his controversial political identity was built on this discourse in historiography. In his short-term political life, Rum Mehmed Pasha undertook the patronage of structures that had a considerable value in the development phase of Ottoman Architecture. After Mahmud Pasha and Ishak Pasha, who were viziers of the Fatih period, he was the vizier who had the most endowments. It is known that he undertook the sponsorship of three mosques, three baths, three madrasas, soup kitchens, bazaars and an aqueduct in Üsküdar, Tire, Bademiye. Among these structures, the Rum Mehmed Pasha Mosque and Tomb built in Üsküdar, the mosque and tomb bearing his name in Tire, and the Manisa covered bazaar, which was built to provide income for the complex in Üsküdar,

are the structures that have survived from the 15th century. However, Rum Mehmed Pasha was referred to as “menna’ in lillahayr”, withholder of good, in his political life, which was recorded as betrayal to the public. In this context, the identity of the patron remains in the shadow of her controversial political actor. In this study, the works of the vizier of the Fatih period, who was criticized for his cruelty, are included. This study focuses on the structures that Rum Mehmed Pasha undertook to build and which have survived to the present day, and the plan, installation and decoration of the structures in question are discussed.

Keywords: *Rum Mehmed Pasha, Ottoman Architecture, Architecture, Patron.*

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde 15. yüzyıl hakkında anlatılar genellikle birbirini yinelemekte, kaynaklarda çeşitlilik ve muhteva açısından kısıtlılık özellikle biyografi yazınında zorluğa yol açmaktadır. Fatih dönemi vezirlerinden Rum Mehmed Paşa’nın yaşam öyküsünde de aynı zorluk izlenebilmektedir. Rum Mehmed Paşa, Mahmud Paşa ve İshak Paşa gibi döneminin önemli devşirme devlet görevlilerinden biridir. Rum Mehmed Paşa hakkında dönem kaynaklarından izlenebilen bilgilerde birbirini tekrar eden olumsuz yargılar öne çıkmaktadır. Ancak Rum Mehmed Paşa hakkında bilinen ve izi sürülebilen gerçekliği tartışmasız bilgi, döneminin önemli yapılarının baniliğini üstlendiğidir. Rum Mehmed, kısa süreli siyasi yaşamında Osmanlı Mimarlığının gelişim evresinde önemli yere sahip olan eserler inşa ettirmiştir. Fatih döneminde Mahmud Paşa ve İshak Paşa’nın ardından en çok vakfıyeye sahip olan vezirdir. Somut veriler olarak yapılar, siyasi kimliğin izini sürmede bir araç olabildiği gibi, yapının banisi hakkında biyografik bilgi yapı tahliline de katkı sağlayabilmektedir. Rum Mehmed Paşa’nın inşasını üstlendiği vakıf eserleri göz önüne alındığında görece hayır severliği ve bu minvalde bani kimliği tartışmalı siyasi yaşamına yeni bir bakış sunabilmektedir. Bu bağlamda yapı-bani arasındaki ilişkiyi tartışmadan önce Rum Mehmed Paşa’nın bilinen yaşam öyküsünü değerlendirmek gerekir.

Rum Mehmed Paşa’nın Yaşam Öyküsü ve Siyasi Yaşamı

Fatih Sultan Mehmed devri vezirlerinden Rum Mehmed Paşa’nın geçmişi hakkında kesin bir söylem bulunmamakta, dönem kaynaklarında birbirinden farklı malumatlar yer almaktadır. İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osman*’da, Fatih vezirinin İstanbul’un fethinin ardından esir düşen Rumlardan olduğunu kayıt etmektedir (İbn Kemal 1991: 265). Osmanlı Tarihçisi Franz Babinger, Rum Mehmed Paşa’nın fetih sırasında İstanbul’da bulunduğu bilgisinin aksine Dimetoka veya Anadolu’dan gelmiş olma ihtimalinin bulunduğunu, kariyerine saray memuru olarak başlamış olabileceğini bildirmektedir (Babinger 2002: 225). Ancak Babinger’i doğrulayan, fethin ardından paşanın Anadolu ya da Batı Trakya’dan İstanbul’a geldiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır (Kiel 2008: 226). Groot, Arnavut ya da Rum kökenli olduğunu ancak bunu belirlemenin zor olduğunu belirtmekte (Groot 1991: 1000), Ayverdi Rum asıllı paşanın soyunun Bizans’ın kraliyet soyu olan Paleoglara dayandığını söylemektedir (Ayverdi 1973: 483). *Sicill-i Osmânî*’de Rum Mehmed Paşa’nın sonradan Müslüman olduğu ve sarayda eğitim aldığı bilgisi dışında kökeni hakkında bir malumat yer almamaktadır (Süreyya 1996:1067). Bu bağlamda Rum Mehmed Paşa’nın, İstanbul’un Osmanlı idaresine geçmesinin ardından nereden şehre geldiğini ya da nerede yaşamının erken dönemlerini geçirmiş olduğunu kesin olarak belirlemek mümkün gözükmemektedir. Ancak Enderun mektebinde yetişmiş olduğu ve Fatih Sultan Mehmed’in güvenini kazandığı kendisine verilen devlet görevinden anlaşılmalıdır. Nihayetinde hakkında ortak söylem, Rum Mehmed Paşa’nın 1466 yılında vezirlik görevine getirilmiş olduğudur (Danişmend 1971b: 10).

Rum Mehmed Paşa, 1466 yılında vezirlik görevine getirilmesinin ardından 1468 yılında Fatih Sultan Mehmed’in Karaman seferine katıldı. Bu süreçte Rum Mehmed Paşa’nın en büyük rakibi, Fatih’in gözde veziri Mahmud Paşa olmuştur. Dönemin vezir-i âzamı Mahmud Paşa, Larende ve Konya’da görevlendirilmişti. Aynı görevde Rum Mehmed Paşa’da bulunmaktaydı. Mahmud Paşa’nın rütbesine haset beslediği anlaşılan Rum Mehmed Paşa tarafından; Mahmud Paşa halkı kayırdığı, hanelerin sürgün edilmesinde yeterince sert davranmadığı konusunda suçlandı (Neşrî 1957: 783). Bu suçlamalara yol açan sebeplerden biri Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’da yürütmüş olduğu imar politikalarıdır. Bu bağlamda Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’daki girişimlerine de kısaca değinmek gerekir. Fatih Sultan Mehmed tarafından fethin ardından İstanbul’da ivedilikle imar ve sanat ortamının gelişimi

amaçlanıyordu. Görevi üstlenecek zanaatkarlara ihtiyaç büyüktü. Konya ve Karaman çevresinde ise onlarca; seramik ustası, hattat gibi geleneksel sanatların uygulayıcıları yaşamını sürdürüyordu. Saray çevresine Konya ve Karaman'dan yetenekli sanatçıların ve sanat erbabının toplanması amaçlanıyordu. Bu doğrultuda zanaatkar ve sanatçıların İstanbul'a getirilmesi görevi Mahmud Paşa'ya verilmişti. Yine ikinci vezir Rum Mehmed Paşa tarafından Mahmud Paşa, bu görevi yerine getirememekle, aynı zamanda Karaman'daki zengin ve soyluları kayırmakla suçlandı. Rum Mehmed'in bu iddiası bir anlamda Mahmud Paşa'yı Sultan Mehmed'e itaatsizlikle suçlamaktı. Nitekim Mehmed Paşa amacına ulaştı ve Mahmud Paşa'nın görevine son verildi (Babinger 2002: 240, Kiel 2008: 227). Mahmud Paşa'nın azledilmesinin ardından Rum Mehmed Paşa'nın sadrazamlık görevine getirilmiş olduğu hakkında kesin bir malumat bulunmamaktadır. Bir kısım kaynakta Mahmud Paşa'nın ardından İshak Paşa'nın vezir-i âzam olduğu bilgisi yer almaktadır (Kiel 2008: 227). Ancak Mahmud Paşa'nın vazifesinin Rum Mehmed Paşa'ya verildiği malumatına da rastlanmaktadır (Tekindağ 1972:594). Rum Mehmed Paşa'nın tarih yazınında kötü şöhreti bu olaylarla başlamaktadır.

Rum Mehmed Paşa'nın siyasi kimliğine tenkitler dönem kaynaklarından ileri gelmektedir. Paşa'nın 1466-1470 yılları arasındaki icraatleri ağır bir dille eleştirilmektedir. 1466 yılında Konya ve Karaman ahalisini acımasız bir sürgüne tuttuğu, Mevlâna soyundan Emir Ali Çelebi'nin de bu sürgüne maruz kaldığı dönem kaynaklarında yer almaktadır (Danışmend 1971a: 313-319, Neşri 1957: 783). Hadîdî bu olayları şöyle anlatmaktadır: ...*Meğer bu Rûm Muhammed Pâşâ zâlim, İşidi ehl-i islâma mezâlim, Ki Mevlânâ Hudâvendigâr'un oğlın, Bile yazmışıdi sürmüşdi bî-dîn...* (Hadîdî 1991: 277). Rum Mehmed'in zalimlikle anılmasını da sağlayan ve tepkiyle karşılanan bu olayın ardından durumu öğrenen Fatih Sultan Mehmed'in Emir Ali Çelebi'ye özürlerini sunduğu ve hediyelerle şehrine geri gönderdiği kaleme alınmaktadır (Babinger 2002: 240). Bu olaydan yola çıkılırsa Rum Mehmed Paşa, Fatih Sultan Mehmed'i gerçekleşmesini istemediği bir durumda da bırakmıştır. Âşıkpaşâde tarihinde Rum Mehmed Paşa; başta Mahmud Paşa'nın azledilmesinden, Konya ve Larende'de halkın sürülmesinden bizzat sorumlu tutulmaktadır. Her ne kadar bu sürgün, padişahın emri olsa da o uygun görülenden fazlasını yapmış, yüzlerce hanenin yıkımına sebep olmuştur (İbn Kemal 1991: 278-305). Bu yıkım Neşri tarafından şöyle anlatılmaktadır:

...*mescitleri, medreseleri harap edip, atasu evi gibi viran etti. Şehrin avretini ve oğlanını soydurup uryan ettirdi. Andan sürüp, Ereğli'ye varıp, vilayetini, köylerini yıkıp harap ettirdi. Ol vilayetin halkı gelip, eyitti-ler: "Hey zalim, bu vilayet Medine-i Resûle vakıftır. Yarın Allah resûlüne ne cevap verirsin dediler... Ol zalim öyle diyeni öldürdü.* (Neşri 1957: 789)

Rum Mehmed Paşa tüm bu zalimliğin yanı sıra âlimlere, sülilere padişahın ihsanlarının kesilmesine neden olarak, Âşıkpaşâzâde'nin deyişiyle *menna'in lilhayr*, hayrı engelleyici olmuştur. Rum Mehmed Paşa'nın halkın zararına olan tüm bu icraatları Rum/Bizanslı kimliğinden ileri gelmektedir. Nitekim Mehmed Paşa, fetih sonrasında İstanbul'un intikamını almak istemiştir. Nihayetinde de *it gibi boğdurulmuştur* (Âşıkî 2018: 245, İbn Kemal 1991: 278-305). Dolayısıyla Âşıkpaşâde tarihindeki anlatıya göre Mehmed Paşa, Bizanslı olmasından sebep İstanbul'un öcünü almak istemiş, halka düşmanlık beslemiş ve boğdurularak öldürülmüştür. Babinger'e göre 1470 yılında kendi adına yaptırdığı Üsküdar'daki camisi tamamlanamadan idam edilmiş ve Üsküdar'daki küçük bir caminin türbesine defnedilmiştir (Babinger 2002: 251). Ancak Rum Mehmed Paşa'nın idamı hakkında birbirinden farklı bilgiler kaleme alınmıştır. Mehmed Paşa, Groot'a göre 1473 yılında tarih sahnesinden çekilmiştir (Stavrîdes, 2001: 65). Halil İncalcık ise Heşt Bihişt'e göre Rum Mehmed Paşa'nın 1474 senesine kadar Karaman valisi Cem Sultan'ın atabeyliğini yaptığını ve 1474 senesinde idam edildiğini belirtmektedir (İncalcık 2021: 709). Nitekim Paşa'nın 1471-1474 yılları arasında çeşitli tarihi olaylarda kaydının bulunması İncalcık'ın azledilme tarihini desteklemektedir.

Rum Mehmed Paşa'nın 1470 yılında Eğriboz fethine önemli katkılarda bulunduğu kayıt edilmektedir. Aynı yıl ikinci kez Karaman'a gönderilmiş, Larende ve Ereğli'de büyük tahribat yaratmıştır. Toros dağlarının kuzeyini ele geçirmiş, Karamanoğullarını destekleyen Varsaklara karşı ilerleyişini sürdürmüştür. Rum Mehmed Paşa'nın askeri başarısının yanı sıra riyâkarlığı da vurgulanmaktadır. Anadolu'da yıkıcı ilerleyişini sürdürürken elinde imkanlar olmasına rağmen Alanya'ya el sürmemiştir.

Paşa'nın bu tutumu Âşıkpaşâde ve Neşri'ye göre akrabalık bağına dayanıyordu. Rum Mehmed Paşa, Alaiye Beyi Kılıçarslan'ın kız kardeşiyle evliydi. Bu durum Konya ve çevresinde izlediği yıkıcı politikadan Alanya'da kaçınmasını sağladı. Bu görevde kendisinden alınarak Gedik Ahmed Paşa'ya verildi (Neşri 1957: 793, Tekindağ 1972: 594). Ancak bu tutumuna rağmen Rum Mehmed Paşa, Konya ve çevresindeki başarılarıyla sultanın gözüne girmişti. 1471 yılında sadrazam olarak görev yaptığı bilinen İshak Paşa, Karamanoğullarına karşı muvaffakiyet sağlayamadığı gerekçesiyle görevden azledildi ve yerine Rum Mehmed Paşa getirildi. Ancak görevi çok kısa sürdü. 1472 yılında Tokat'ta büyük bir yenilgi yaşadı. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Tokat şehrini zapt etmişti. Bunun üzerine 1472 yılında Rum Mehmed Paşa'nın görevden azledilerek idam edildiği iddia edilmektedir. Ancak daha önce de değinildiği gibi Rum Mehmed Paşa'nın 1474 yılında Karaman'da bulunduğu dair kayıtların olması idam iddiasını sorgulatmaktadır (Kiel 2008: 227). Dolayısıyla Rum Mehmed Paşa'nın doğum tarihi, yetiştiği yer, askeri görevleri bilinmediği gibi ölüm tarihi de doğrulanmamaktadır.

Fatih döneminde Rum Mehmed Paşa'nın varlığı bir tür kötü efsane kahramanına dönüşmüştür. Kuşkusuz Rum Mehmed Paşa'nın vezirliğinde yaşanan olaylar sultanın buyruğuyla gerçekleşmiştir. Dönem kaynaklarında II. Mehmed'in Rum Mehmed Paşa'ya karşı tavrına dair çelişkili ifadeler kullanılmış olsa da paşanın sultanın güvendiği ve yetki verdiği başarılı bir askeri kimliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Askeri başarılarının yanı sıra Rum Mehmed Paşa'nın mâli konulara da vâkıf olduğu, İstanbul'un iskanı ile ilgilendiği bilinmektedir. Nitekim daha sonra değinileceği üzere İstanbul'un fetih sonrası inşa edilen en önemli yapılardan birinin baniliğini üstlenmiştir. Ayrıca Osmanlı devletinin mâli konularında söz sahibi olmuş ve mukâta'a denilen isticar vergisinin yerleşmesini sağlamıştır. Âşıkpaşâzâde tarihinde mukâta'a uygulamasının İstanbul'un eski kafirlerinin bir arzusu olduğu kayıt edilmektedir. Öyle ki bu uygulamayla halk mülk edinmekten vazgeçerek, İstanbul'un imarı gerçekleştirilemeyecek böylece şehir yeniden kafirlere kalacaktır (Âşık 2018:245). Bu uygulamanın da halkın bir kesimi tarafından Rum Mehmed Paşa'ya düşmanlığa yol açtığı görülmektedir (İnalçık 2021: 269). Ancak uygulamanın Rum Mehmed'in azlinden sonra da yürürlükte kalması dikkat çekmektedir (İnalçık, 2019: 30-32). Mukâta'a ve iltizam usulü erken dönemde Osmanlı maliyesinin temelini oluşturmuş, tımar ve hassalara uygulanmıştır. Fatih döneminde Osmanlı maliyesinde Mehmed Paşa'nın uygulamaya koyduğu sistem sayesinde kaynaklarda artış sağlandığı bilinmektedir (Hammer 1966:156, Tekindağ 1972:595). Dolayısıyla bu uygulama vesilesiyle Mehmed Paşa'nın sultanın takdirini kazandığı da söylenebilir. Rum Mehmed Paşa'nın Karaman'da yüzlerce haneye zulüm eden acımasız bir vezir mi olduğu, yoksa sultanın emirlerine riayet eden başarılı bir Osmanlı askeri olmasının yanı sıra imar, iskân ve mâli konularda yönetime katkı sağlayan önemli bir devlet yetkilisi mi olduğu tartışmalıdır. Rum Mehmed Paşa'nın halka ihanetle kayda geçen siyasi hayatında *hayır engelleyici* olarak anılması bani kimliğini de sorgulatmaktadır. Bu tartışmaya Rum Mehmed'in baniliğini üstlendiği yapılar üzerinden farklı bir yorum getirilebilir mi sorusu akla düşmektedir.

Rum Mehmed Paşa'nın Baniliğinde İnşa Edilen Yapılar

Rum Mehmed Paşa'nın inşasını üstlendiği yapılar nicelik bağlamında döneminde üçüncü sırada gelmektedir. Fatih döneminde Mahmud Paşa ve İshak Paşa'nın ardından en çok vakfiyeye sahip olan vezirdir. Üsküdar, Tire ve Bademiye'de olmak üzere üç cami, üç hamam, üç medrese, imaret, çarşı, bedesten ve bir su kemerinin baniliğini üstlendiği bilinmektedir (Stravdies 2001:285). Söz konusu yapılardan Üsküdar'da inşa edilen Rum Mehmed Paşa Cami ve Türbesi, Tire'de yine kendi ismini taşıyan cami ve türbe, Üsküdar'daki külliyesine gelir sağlaması amacıyla inşa edilen Manisa Bedesteni günümüze ulaşan yapılardır. Fatih Döneminde, Ankara'da inşa edilen Kurşunlu Hanın banisinin kim olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Mahmud Paşa'nın inşa ettirdiği diğer yapıların arasında konumlanan, tek avlulu ve iki katlı Kurşunlu Hanın kitabesi bulunmamakla birlikte Mahmud Paşa baniliğinde inşa edildiği çeşitli yayınlarda yer almaktadır (Öney 1971: 136, Bakırer ve Madran, 1984: 114). Ancak Kurşunlu Hanın, Üsküdar'da yer alan Rum Mehmed Paşa imaretine vakfedildiği, dolayısıyla hanın Rum Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olduğu da kayıt edilmektedir (Haskan 2001: 990). Dolayısıyla Ankara Kurşunlu Hanın Manisa'da bulunan bedestenle aynı bani tarafından inşa ettirilmiş, Üsküdar'daki cami ve imaret için vakfedilmiş olduğu düşünülebilir. Tam olarak inşa tarihleri bilinmeyen yapıların yakın tarihlerde inşa edildiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. 15. yüzyılın Osmanlı ticaret yapılarının örneğini oluşturan yapılar, birbirlerinden farklı plan ve tasarım özelliklerine

sahiptir. Ancak Ankara Kurşunlu Hanın banisi hakkındaki belirsizlik, şaibeli bilgiye yer verilmemesi adına, Rum Mehmed Paşa'nın yapılarının dışında tutulmuştur. Diğer yandan Üsküdar'da Bat Pazarı adı verilen, 50 kadar dükkanlı çarşı Rum Mehmed Paşa vakfına bağlı ve Üsküdar'daki cami ve imaretine gelir sağlayan yapılarıdır. Uzun yıllar harap halde bulunan dükkanlar, 1956 yılında tamamen yıkılmıştır. Haskan, çarşıda bulunan dükkanların beşik tonoz örtülü olduğunu, çarşıya açılan kapıların muntazam kesme taştan ve kirpi saçaklı olduğunu belirterek, günümüze ulaşamayan yapıların mimari özellikleri hakkında bilgi vermektedir (Haskan 2001: 1461). Rum Mehmed Paşa'nın eserlerinden günümüze ulaşamayan Ödemiş, Bademiye Cami'nin mimari özellikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yapının, Rum Mehmed'in Karaman seferinin ardından inşa edildiği düşünülmektedir. Ayverdi'ye göre, Karaman seferinin ardından azledilen ve gözden düşen Rum Mehmed Paşa, hayırsever görünmek adına Tire ve Bademiye camilerini aynı süreçte yaptırmıştır (Ayverdi 1973:56). Ancak günümüze yalnızca Tire'de bulunan cami ve türbe ulaşabilmiştir. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed'in Dimetoka'daki Toyca-Oruzlu Köyü'nü Rum Mehmed'in imaretine vakfettiği 890/1485 tarihli bir tahrir defteri kaydında yer almaktadır. Üsküdar'daki külliye için Unkapamı'nda hamam, evler, dükkanlar vakfettiği 16. yüzyılda kayıt edilmiştir (Yüksel 1994:347). Rum Mehmed Paşa'nın Üsküdar, Ankara ve Tire'de vakfına ait yerler olduğu yazılmaktadır (Özgül 2015: 90-91). Rum Mehmed Paşa'nın vakfedilmiş yapılarından yalnızca günümüze ulaşabilen yapıları üzerinden bir değerlendirme gerçekleştirilebilmektedir.

Üsküdar Rum Mehmed Paşa Külliyesi

15. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un imarı için büyük bir çaba sarf etmiştir (Uzunçarşılı 1988: 153). Üsküdar Rum Mehmed Paşa Cami'de bu süreçte inşa edilmiş önemli yapılardan biridir. Üsküdar Salacakta bulunan yapı topluluğu, başlangıçta cami, medrese, hamam, şadırvan ve imareten oluşmaktadır. Günümüze yalnızca cami ve caminin güneyinde yer alan türbe ulaşabilmiştir (Ayvansaraylı 2001: 606). Cami ana giriş kapısında, sivri kemerli kavsara içinde yer alan Arapça dua kitabesinden anlaşıldığı üzere 876 (1471/1472) yılında inşa edilmiştir. Yapının mimarı bilinmemektedir (Ayverdi 1973: 489). Yapının inşa tarihi İshak Paşa'nın azledilerek yerine Rum Mehmed Paşa'nın görevlendiği döneme tekabül etmektedir. Diğer yandan daha önce de değinildiği üzere 1472 yılı Rum Mehmed Paşa'nın idamının iddia edildiği tarih olarak da kaynaklarda yer almaktadır. Bu bağlamda yapının Rum Mehmed'in yaşamının belirsiz bir döneminde tamamlandığı söylenebilir.

Yapının mimari özelliklerine baktığımızda Rum Mehmed Paşa Cami; beş birimli son cemaat yerinin ardından 11.25 m. çapında bir orta kubbe (Ayverdi 1973:486), mihrap önünde yer alan yarım kubbe ve kuzey-güney yönlü birer kubbenin örttüğü tabhane mekanlarından oluşmaktadır. Yapı plan kurumuyla; kuzey-güney yönde bir tam kubbe yarım kubbenin eklenerek iç mekânın genişletildiği ve doğu-batı köşelerinde özerk ikişer kubbeli kare birimlerin yer aldığı tabhaneli, ters "T" plan şemasına sahiptir. Yapının beş birimli son cemaat yerinin beş kubbesi zaman içerisinde yıkılmış, 1959 yılında yeniden yapılmıştır (Öz 1997: 56). İnşa malzemesi, taş ve tuğla örgüdür. Beden duvarları üzerindeki pencerelerin kemerlerinde tuğla, sövelerinde yekpare taş kullanılmıştır. Minaresi ise küfeki taşındandır. Kuzey cephe ortasında yer alan ana kapı, açık platformların arasından ana kubbe alanına çıkan birkaç basamaklı kısa merdivene açılmaktadır. Kesme taştan inşa edilmiş, profilli silmelerle sınırlandırılmış taş kapı, sivri kemerli ve kavsaralıdır. Cepheden yaklaşık 30 cm. çıkma yapan giriş açıklığı, basık kemerle son bulmaktadır. Kuzey cephede, taş kapının iki yanında sivri kemerli dikdörtgen pencerelere yer verilmiştir. Yapı iç mekânında; yarım kubbe köşelerinde tromplar yer almaktadır. Yarım kubbeyi ayıran büyük taş kemer, mukarnaslı konsollara oturmaktadır. Camide, eyvan kemerinde, ana kubbe ve yarım kubbede orijinal kalemişleri yer almaktadır. Ana kubbe ortasında açık sarı zemin üzerinde rûmiler ve kasnak çevresinde yer alan bir parça üzerinde rûmilerin oluşturduğu palmet ve kıvrım dallar çevrelemektedir. Yarım kubbe üzerinde dar bir kenar suyunun çevrelediği, siyah renkli kıvrım dallar ve rûmiler birleşerek tepelik oluşturmaktadır. Yapının mermer mihrabı, mukarnas nişli ve köşe sütuncelidir. Yapının minberi ise orijinal değildir. Eski zaviyeli yapıların ön kubbeli hacimlerinin yüksek sekilerini anımsatan alçak bir seki, mihrap önündeki yarım kubbe altını, orta bölümden ayırmaktadır (Kuban, 2007:191-192). Caminin her iki yanında kare planlı ikişer tabhane hücresi yer almaktadır. Güneydoğu ve güneybatıdakiler ocaklıdır ve kuzeydoğu ve kuzeybatı odalarının birbirlerine

açılan kapıları bulunmaktadır (Goodwin 2012:139-140). Yapının tabhane mekanları bozulmadan günümüze ulaşabilmiştir. Cami, yan odalarıyla Murat Paşa Cami'ne benzetilmektedir (Goodwin 2012:482).

Rum Mehmed Paşa Cami, banisi ile mimari düzeni bir anlamda benzer şekilde eleştirilmektedir. Yapı Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından; Osmanlı gövdesi üzerine bir Bizans külahı oturtulmuş, mimarisi bozuk çalan cami olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi 1973: 482). Bu tanımlamanın sebebi, kubbenin Bizans kasnağıyla desteklenmiş olmasıdır. Bizans özelliği daha belirgin olarak silmelerde ve kasnağın dayandığı, tepeleri çatı uzantısı hizasının yukarısına çekilmiş, merkez alanın dört büyük kemerinde görülmektedir. Kubbe kasnağının ve görece yarım kubbenin tasarımı, yapının mimarının da Bizanslı olabileceği yönünde yorumlanmaktadır. Ancak yapının planı, geleneksel tabhaneli cami plan şemasına uygun olarak tasarlanmıştır. Yapının yarım kubbe trompları ve pencerelerde sivri kemerleri, Bizans tarzı alınlık kısmının aksine geleneksel Osmanlı mimarlığı tarzını yinelemektedir. Doğan Kuban tarafından kubbe kasnağının bir Bizans tasarım biçimi olmasına rağmen yapının bütünde kiliseye benzemediği vurgulanmaktadır (Kuban 2007: 193). Dolayısıyla Rum Mehmed'in askeri başarılarına rağmen İstanbul'un intikamını almak isteyen bir Bizanslı olarak eleştirilmiş olduğu gibi baniliğini üstlendiği camide kubbe tasarımından mütevellit Osmanlı mimarlığından ayrılıkçı bir tasarım olarak yorumlanabilmektedir. Ancak bütününde Rum Mehmed Paşa Cami, erken dönem Osmanlı camilerinin bir uyarlaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim inşa amacı göz önüne alındığında İstanbul'un imar sürecinde önemli konuma sahip yapılardan olagelmıştır.

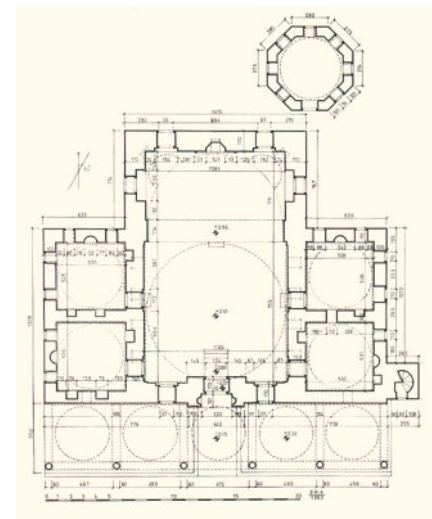
İstanbul'un fethinin ardından inşa edilmiş ilk yapılardan olan Rum Mehmed Paşa Caminin; plan-tasarımı itibarıyla Osmanlı mimarlığının gelişim aşamasında rol oynadığı da söylenebilir. Rum Mehmed Paşa Cami, Fatih Cami'nin inşasında kısa süre sonra tamamlanmıştır. Fatih Cami'nde görülen bir tam kubbe yarım kubbe eklenerek iç mekânın genişletilmesi fikri, kendisinden sonra Davud Paşa ve Atik Ali Paşa camilerinde de görülmektedir. Bu bağlamda Üsküdar Rum Mehmed Paşa Cami, Osmanlı mimarlığında öncü yapılardan biri olarak yorumlanabilir.

Yapının bilinen en eski onarımı 1554 tarihine aittir. Onarımın tabhane hücrelerinde ve yapının çeşitli yerlerinde gerçekleştirildiği bilinmektedir. 1852 tarihli bir diğer belgede ise caminin büyük bölümünün harap vaziyette olduğu, 1885 yılında minare külahının yıkılma tehlikesi altında olduğu vurgulanmıştır (Derin 2014: 158). 1950 yılında yapının son cemaat yeri kubbeleri yıkılmış, sütunların üzeri çatı ile örtülmüştür. 1953 yılında oldukça büyük bir restorasyon geçiren yapının giriş revakları üzerinde bulunan kubbeler yeniden inşa edilmiştir (Ayverdi 1973: 489).

Şekil 1. Üsküdar Rum Mehmed Paşa Cami

Kaynak: Üsküdar Vakıflar 2. Bölge Müdürlüğü

Şekil 2. Rum Mehmed Paşa Cami Planı

Kaynak: Ayverdi (1973)

Şekil 3. Rum Mehmed Paşa Cami Kitabesi

Kaynak: Öner (2016)

Şekil 4. Rum Mehmed Paşa Türbesi

Kaynak: Öner (2016)

Külliyeye bütününde yer alan ve günümüze ulaşabilmiş diğer yapı ise caminin güneyinde yer alan türbedir. Sekizgen planlı, küfeki taşından yapılmış türbenin herhangi bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Kuzeybatı yönünde mermer söveli ve basık kemerli bir kapıdan yapıya girilmektedir. Türbe içerisinde tek bir lahit yer almakta, hazire kısmında ise Rum Mehmed Paşa'nın yakınları bulunmaktadır. Rivayete göre Rum Mehmed Paşa'nın bedeni Tire'deki türbede, başı ise burada gömülmüştür (Haskan 2001: 301-302, Erzincan 2008:229). Külliye bütünü birer parçası olan medrese, hamam ve imaret yapılarının beraber inşa edildiği düşünülmektedir. Külliyeğe bağlı hamamın Şemsi Paşa'dan yukarı çıkarken yol üzerinde yer aldığı ve 1950'li yıllarda yapı kalıntısının bulunduğu bilinmektedir. Aynı zamanda cami altında bostanın içerisinde imaret ve misafirhanenin yer aldığı ve bu yapıların tespitinin mümkün olmadığı da anlaşılmaktadır (Ayverdi 1973: 489). Bugün yapılardan geriye herhangi bir iz kalmamıştır.

Manisa Rum Mehmed Paşa Bedesteni

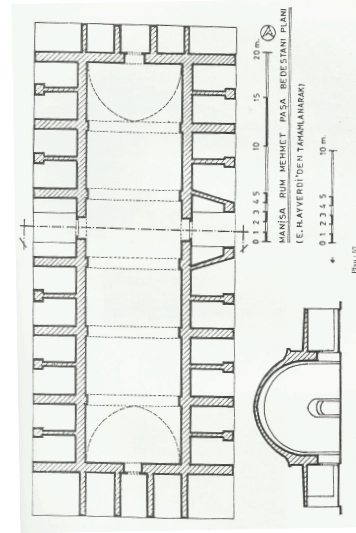
Rum Mehmed Paşa Bedesteni Manisa çarşısında bulunmaktadır. Üsküdar'daki yapı topluluğuna gelir sağlamak amacıyla inşa edildiği vakıf kayıtlarından bilinmektedir (Emecen 1989: 73). Manisa Evkaf Dairesinde Rum Mehmed Paşa'nın tarihsiz bir vakfiyesinde; çarşı içerisinde yer alan en eski yapılardan bezesten için; *Cami-i merhum Mehmet Paşa des Bademiye Bezesten der nefsi Manisa maa dekakin der etraf-ı bezazistan ki haliya ol zeminadahi mukataaya verilüb dükkanlar olmuştur* (Uluçay 1942: 15). Metni yer almaktadır. Dolayısıyla vakıf kaydında Bademiye'de inşa edildiği bilinen ancak günümüze ulaşamayan camiye de atıfta bulunulması önem taşımaktadır.

Manisa'daki Rum Mehmed Paşa bedesteni, kuzey-güney doğrultusunda uzanan boyuna dikdörtgen planlı tek katlı bir yapıdır. Yapının dört yönden girişi bulunmaktadır. Basık sivri kemerli kapılardan yapıya giriş sağlanmaktadır. Üzeri içten sivri beşik tonozla, dışarıdan ise kırma çatı ile örtülmüştür. Yapı 42x10 m. ölçülerindedir (E.N: 45.00.0(1.0)/58). Yapının etrafını yirmi dokuz dükkân çevrelemektedir. Doğu ve batı yönünde simetrik olarak karşılıklı toplam yirmi, güney yönde dört, kuzey yönde ise beş dükkân yer almaktadır. Yapıda herhangi bir süsleme ögesi yer almamaktadır. Güney ve batı girişlerinin önünde yapıya sonradan eklendiği anlaşılan çeşmeler bulunmaktadır. Moloz taş ve tuğladan inşa edilen yapının planı, Selçuklu kervansaraylarının bir çeşitlemesi olarak değerlendirilebilir (Acun 1999: 408). Dolayısıyla yapı Üsküdar'daki külliyeinin aksine oldukça yalın bir tasarıma sahiptir ve dönem özelliklerini sürdürmektedir. Ticaret yapısı olması sebebiyle de herhangi bir ayırt edici özelliğinin bulunmadığı söylenebilir. Bu bağlamda baninin yapı tasarımında rolünün belirsiz olduğu görülmekte, yapının mimari tasarımı dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Şehzadeler Belediyesi tarafından yakın zamanda restorasyonu gerçekleştirilen bedesten, 2015 yılında sosyal amaçlarla kullanılmak üzere yeniden kullanıma açılmıştır.

Şekil 5. Manisa Rum Mehmed Paşa Bedesteni

Kaynak: Şehzadeler Belediyesi

Şekil 6. Manisa Rum Mehmed Paşa Bedesteni Planı

Kaynak: Acun (1999)

Tire Rum Mehmed Paşa Cami (Kestaneli Cami) ve Türbesi

Rum Mehmed Paşa'nın Üsküdar'dan sonra Tire'de bir yapı inşa ettirmiş olması dikkat çekmektedir. Nitekim ulaşılabilen yaşam öyküsünde Tokat, Karaman, Konya, Alanya gibi şehirler yer almasına rağmen İzmir ve çevresi ile bağı bilinmemektedir. Uzun yıllar Aydınoğulları idaresinde bulunan Tire, 1425 yılında II. Murat döneminde Osmanlı idaresine geçmiş, Fatih Sultan Mehmed Döneminde önemli kentler arasına girerek bir ilim merkezi olmuştur (Aslanoğlu 1978: 1). Kuvvetle muhtemel kentin iktisadi gelişmişliği Rum Mehmed'in bu kenti seçmesine sebep olmuştur. Ayrıca İç Anadolu'daki yıkıcı politikası ve bunun sonucunda oluşan kötü şöhreti de olasılıkla daha az tanındığının düşünülebileceği, gözden uzakta bir bölgenin seçilmesine etken görülebilir.

Rum Mehmed Paşa Cami, Tire'nin doğusunda, Duatepe mahallesinde yer almaktadır. 15. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılan yapının vakfiyesi kayıtlı değildir (Aslanoğlu, 1978:48). Caminin girişi üzerinde yer alan iki satırlık Arapça kitabe: *Bu beyt insanların en hayırlıdır. Allah onu kıyamete kadar mamur etsin- Bu mescidin tamamlanış tarihi şu oldu- (Bu mescid bütün) zamanlar (boyunca) bir merkez olarak kalsın. Mehmed Paşa yazısı bulunmakta ve 876 (1471-1472) tarihi verilmektedir (Önkal 1991:84). Yapının kitabesinden Üsküdar'daki külliye ile aynı tarihlerde inşasına başlandığı ve tamamlandığı anlaşılmaktadır. Yine yapı kitabesinde Rum Mehmed Paşa'nın insanların en hayırlısı olarak betimlenmiş olması dikkat çekmektedir. Tarih yazınında tenkitlerle dolu kimliği, baniliğini üstlendiği yapıda övgüyle vurgulanmaktadır.*

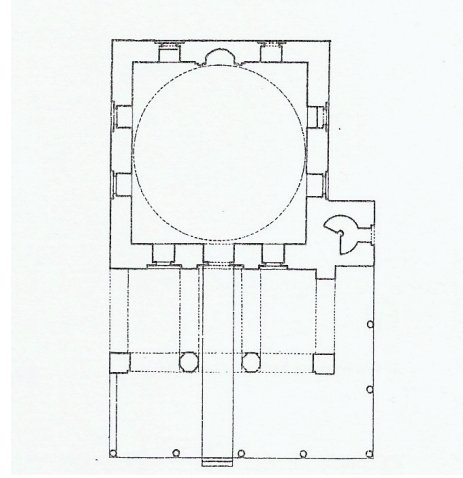
Yapının mimari özelliklerine baktığımızda; kare planlı cami, üç birimli son cemaat yeri ve minareden oluşan basit bir plan şemasına sahiptir. Yapının son cemaat yerinde sekiz dilimli üç kubbe yer almaktadır. Son cemaat yeri kemer alınlıkları, dönemin tuğla işçiliğini göstermektedir. Tuğlalar, geometrik motifler oluşturacak şekilde düzenlenmiş, her iki köşeye dikdörtgen panolar içine tuğla küfi yazılar işlenmiştir. Harim mekânı, 7.40 m. 7.25 m. ölçülerindedir (Aslanoğlu 1978: 48) ve kubbe ile örtülmüştür. Kubbe kasnağında, üç yanda sivri kemerli ikişer pencere, giriş üstünde ise bir niş yer almaktadır. Yapının girişinde, portalin iki yanında sivri kemerli birer pencere bulunmaktadır. Yapının her cephesinde ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Yapının mihrabı, süslü bir çerçeve ile kuşatılmış, altı sıra mukarnaslı kavsarasında badem motifleri yer almaktadır. Mihrap köşeliklerine birer rozet yerleştirilmiştir. Yapının kuzeybatı köşesinde kare biçimli minare kaidesi bulunur. Şerefe altında beş mukarnaslı dizisi bulunan minare, oldukça sade ve geleneksel formdadır. Son cemaat yerinin yaklaşık iki metre uzağında, dört dairesel kesitli ayağın taşıdığı kiremit kaplı, ahşap kare bir çatının örttüğü şadırvan yer almaktadır. Cami harim duvarları ve minare kaidesi, üçgen taşlarla örülmüş ve üzeri sıvanmıştır. Yapıda tuğla malzeme, son cemaat yeri ayakları ve minare gövdesinde görülmektedir. Yapı

genel olarak değerlendirildiğinde dönem özelliklerini yansıtan oldukça yalın bir tasarıma sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 7. Tire Rum Mehmed Paşa Cami

Kaynak: Öner (2017)

Şekil 8. Tire Rum Mehmed Paşa Cami Planı

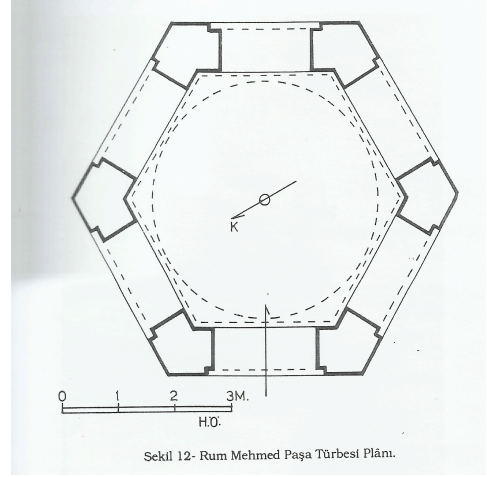
Kaynak: Aslanoğlu (1978)

Caminin güneybatısında Rum Mehmed Paşa'nın naaşının yer aldığı düşünülen türbe bulunmaktadır. Türbe altıgen planlıdır. Yapının kubbesi dışarıdan piramit biçimli, sivri bir örtü altına gizlenmiştir. Bugün altıgen plana sahip türbe, inşa edildiği dönemde baldaken (açık türbe) tarzında planlanmış, zaman içerisinde ayaklar arasındaki kemer gözleri tuğla örülerek kapatılmış, iki beden duvarına pencere, birine ise giriş açıklığı yerleştirilmiştir (Önkal 1991:76). Yapıya, kuzeybatı kenarında yer alan oldukça sade, dikdörtgen bir açıklıktan girilmektedir. Altıgen iç mekânda kubbeye geçiş, kemer arasına yapılmış iki sıra halinde mukarnaslarla sağlanmıştır. İç mekânda ayaklar, kemerler ve kubbe tamamen kireç kaplanmıştır. Zemin altıgen taş levhalarla döşenmiştir. Yapının cephelerinde, iki sıra kirpi saçakla sonlanan altıgenin her bir köşesinde kemer üstleri tuğlalarla, caminin son cemaat yerinde görüldüğü gibi kûfi yazı panolarıyla ve geometrik desenlerle bezenmiştir. Yapının süslü yüzeyleri, girintili çerçeveler içine alınmıştır. Türbe, taş tuğla örgü malzemeden inşa edilmiştir.

Rum Mehmed Paşa türbesinin ilk inşasında görülen baldaken formu 14. yüzyıldan itibaren uygulanan yeni bir türbe planıdır. Üst örtü olarak genellikle kubbe kullanılan Osmanlı mimarisinde, erken dönem baldaken türbelerin primidal bir külahla örtülü olması dikkat çekicidir. Daha çok Selçuklu türbelerinde görülen üst örtü formu geleneğe bağlı olarak Rum Mehmed Paşa türbesinde de kullanılmıştır (Önkal 1991: 83). Bu bağlamda Rum Mehmed Paşa'nın türbesi Türk mimari geleneğinin bir parçası olarak tasarlanmıştır. Yapının inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak cami ile benzer süsleme özellikleri göstermesi aynı tarihte, aynı mimar tarafından inşa edildiklerini düşündürmektedir. Türbede kimin defnolunduğu ise bilinmemektedir (Önkal 1991:87).

Şekil 9. Tire Rum Mehmed Paşa Türbesi
Kaynak: Öner (2017)

Şekil 10. Rum Mehmed Paşa Türbesi Planı
Kaynak: Önkal (1991)

SONUÇ

Doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen, siyasi kimliği ise dönemin farklı yazarları tarafından sert bir dille eleştirilen Rum Mehmed Paşa, tartışmalı devlet görevliliğinin yanı sıra Fatih döneminin önemli banilerinden biridir. Ancak baniliği siyasi kimliğinin gölgesinde kalmıştır. Bugün döneminde onun üzerinde yapısı bulunduğu tespit edilebilen Rum Mehmed Paşa'nın kendi özelinde en çok kaleme alınmış yapısı, Üsküdar'da bulunan külliye'dir. Üsküdar'da bulunan külliye bütününden günümüze yalnızca cami ve türbe yapıları ulaşabilmiştir. Üsküdar Rum Mehmed Paşa Camii plan tasarımının dışında İstanbul'un fetih sonrası inşa edilen ilk Osmanlı yapılarından olması bakımından da önem taşımaktadır. Yapı genel olarak geleneksel plan tasarımını sürdürürken, kubbe kasağının tasarımı ve yapı malzemesi, Bizans dini mimarisi ile benzerliği bağlamında dikkat çekicidir. Söz konusu Rum Mehmed Paşa'nın yapının inşasında Bizanslı ustaları görevlendirmiş olması ile açıklanabilir. Ancak yapı bir bütün olarak değerlendirildiğinde Osmanlı mimarlığının tasarım özelliklerini yinelemektedir. Üsküdar'daki yapı topluluğuna gelir sağlanması için Manisa'da bir bedesteni vakfeden Rum Mehmed Paşa'nın bedesteni, beşik tonoz örtülü, art arda dükkân sıralarının çevrelediği, uzunlamasına tasarımıyla Selçuklu kervansaraylarının bir çeşitlemesi olarak görülebilir. Rum Mehmed Paşa'nın baniliğinde inşa edilen bir diğer yapı ise İzmir Tire'de bulunan camidir. Rum Mehmed Paşa'nın askeri yaşamında Konya, Karaman, Larende, Tokat gibi şehirlerin izi sürülebilme, Alanya'da ise eşinin ailesinin varlığı bilinmektedir. Ancak paşanın yaşamında Tire'nin yeri hakkında bilgiye ulaşılamamaktadır. Bu durum kentin iktisadi gelişmişliği ve Paşa'nın kötü şöhreti dolayısıyla olasılıkla daha az tanındığının düşünülebileceği bölgenin inşa için seçilmiş olduğunu düşündürmektedir. Tire'deki cami, basit plan tasarımı ile erken dönem Osmanlı camilerinin bir varyasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Caminin birkaç metre ötesine inşa edilen türbe ise gerek baldaken formundaki yapı tasarımı gerekse camide de tekrarlanan taş bezemeleri ile dikkat çekicidir. Rum Mehmed Paşa'nın Üsküdar ve Tire'de bulunan yapılarını aynı tarihte inşa ettirmiş olması önemli bir ayrıntı sunmaktadır. Paşa'nın kötü bir şöhretle anılması, Üsküdar'da değil Tire'de bulunan türbeye defnedilmeyi istediği veya Tire'ye bir hayır yaptırarak, görevden azledildiği takdirde bu bölgeye yerleşmeyi planlamış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Mehmed Paşa'nın yapının inşa sürecinin tamamlanmasının ardından Tire'de bizzat bulunduğu dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Tire ve Üsküdar camileri dönemin kendi bölgelerinde önemli örneklerini oluşturmaktadır. Üsküdar'da bulunan cami ile Tire'de inşa ettirdiği cami arasında mimari tasarım bağlamında büyük bir benzerlik bulunmamaktadır. Tire'de inşa edilen cami, Üsküdar'da bulunan cami ile karşılaştırıldığında küçük ölçekli ve oldukça sade planlanmış, dönem yapılarının tasarımını yineleyen bir yapıdır. Üsküdar'da günümüze ulaşan türbe çokgen kuruluşu ile klasik anlayışta inşa edilmiştir. Tire'de yer alan türbe ise baldaken formu ve küfi taş bezemeleriyle oldukça dikkat çekici bir yapıdır. İnşa edilen ve günümüze ulaşan yapıların birbirinden ayrılan özellikleri olasılıkla bölgede bulunan yerel mimarlar tarafından tasarlanmış olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda Bizanslı kimliği ile eleştirilen paşa ve Üsküdar'daki yapının tasarımı arasında bu minvalde

bir bağ kurulabilmesi mümkün gözükmemektedir. Nitekim bu durum değerlendirilen yapıların tasarımında baninin rolünün kayda değer ölçüde olmadığını düşündürmekte, Rum Mehmed'in siyasi yaşamı ile bani kimliği arasında kurulabilecek ilişkinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak hayır engelleyici olarak tarih yazımına geçmesine rağmen Rum Mehmed Paşa gerek İstanbul'da gerekse Anadolu'da önemli yapıların baniliğini üstlenmiştir. Yapıların inşası için seçilen kentler ile baninin bağı, siyasi gerekçelere dayandırabilir. Ancak aynı ilişki yapı tasarımında izlenememektedir.

KAYNAKÇA

- Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armağan, M. A. (2003). *Devlet Arşivlerinde Tire*, İzmir: Bilge Karınca Matbaası.
- Aslanoğlu, İ. (1978). *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Âşıkî, D. A. (2018). *Tevârihi Âl-İ Osman Aşıkpaşazâde Tarihi*, İstanbul: Kamer Yayınları.
- Atsız, H. N. (1970). *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ayvansarayi (2001). *Hadikatü'l Cevami (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar)* Haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ayverdi, E., Hakkı, İ. & Aydın Y. (1973). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886 (1451-1481) Iı*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Babinger, F. (2002). *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Bakırer Ö. & Madran, E. (1984). "Ankara Kent Merkezinde Özellikle Hanlar ve Bedestenin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", *Tarih İçinde Ankara Eylül 1981 Seminer Bildirileri*, Odtü, Ankara, 107-129.
- Barkan, Ö.L. & Ayverdi, H.E. (1970). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Danişmend, İ., H. (1971a). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.I, İstanbul:Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- Danişmend, İsmail, H. (1971b). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Osmanlı Devlet Erkanı, C.5, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Derin, S. (2014). "Üsküdar Rum Mehmed Paşa Camii'nde Onarımlar", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, VIII Bildiriler Cilt Iıı, 21-23 Kasım 2014, 151-163.
- Emecen, F. (1989). *16. Asırda Manisa Kazası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erzincan, T. (2008). "Rum Mehmed Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, 226-227.
- Goodwin, G. (2012). *Osmanlı Mimarlığı Tarihi*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Groot, A.H (1991). "Mehmed Pasha Rami", *Encyclopedia Of Islam*, Volume Vı, Leiden: E.J.Brill.
- Hadîdî (1991). *Tevârih-İ Âl-İ Osman (1299-1523)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Hammer, Joseph Von (1990). *Osmanlı Tarihi*, Cilt 1, Çev. M. Ata, Haz. A. Karahan, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Haskan, M.N (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt I, Iı, Iıı, Üsküdar Belediyesi, İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi.
- İbn Kemal (1991). *Tevârih-İ Al-İ Osman Vıı. Defter (Tenkidli Transkripsiyon)*, Haz. Şerafettin Turan, Ankara: Ttk Basımevi.
- İnalçık, Halil (2019). *İstanbul Tarihi Araştırmaları Fetihden Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası Bilâd-I Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, Halil (2021). *İki Karanın Sultanı İki Denizin Hakanı Kâyser-İ Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Kırel, H. Reımdl, (2008). “Rum Mehmed Paşa”, *Tdv İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, 226-227.
- Konyalı, İ. Hakkı (1977). *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi* (Cilt I), İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Kuban, Doğan (2007). *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yky.
- Neşri (1957). *Kitab-I Cihan-Nümâ*, Iı.Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öney, Gönül (1971). *Ankara’da Türk Devri Dini Ve Sosyal Yapıları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Önkal, Hakkı (1991). *Tire Türbeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öz, Tahsin (1997). *İstanbul Camileri*, I-Iı.Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgül, İrfan (2015). *Üsküdar’ın Kentsel-Mekansal Dönüşümü Bağlamında Rum Mehmed Paşa Camisi’nin Koruma Sorunları*, Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Stavrıdes, Theoharis, (2001). *The Sultan Of Vezirs: The Life And Times Of The Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1474)*, Leiden: E.J. Brill.
- Süreyya, Mehmed (1996). *Sicill-İ Osmanî*, C. 4, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekindağ Şehabeddin (1972). “Mehmed Paşa”, *Tdv İslam Ansiklopedisi* 7. Cilt, İstanbul, 588-590.
- Uluçay, M. Çağatay (1942). *17.Yüzyılda Manisa’da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Ankara: Ttk Yayınları, Ankara.
- Yüksel, İ. Aydın (1994). “Rum Mehmed Paşa Camii ve Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C: Vı., Kültür Bakanlığı, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Manisa, Eski Eserler Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Tescil Fişi: Envanter No: 45.00.0 (1.0)/58